

Mannen dienen Jezus en vrouwen zorgen voor hen/m

Over de betekenis en vertaling van diakonein

Esther de Boer

Als jong meisje zag ik het duidelijk voor me. De dominee diende samen met de kerkenraad de gemeente en vrouwen zorgden ervoor dat ze dat konden doen. De heren vergaderden en namen de beslissingen, de dames boenden het kerkgebouw en de bijgebouwen, ze zorgden voor koffie, bezochten de zieken en organiseerden de vrouwen gebedsdag. Naadloos paste daarbij het verhaal uit het begin van de kerk dat de vrouwen in gebed bijeen waren en de mannen besloten wie de twaalfde apostel moest worden nu Judas er niet meer was.

Vrouwen en Jezus

Zelf een ambt bekleden, dominee worden, priester, diaken, ouderling: het zat er voor vrouwen niet in. En al kon ik dan uiteindelijk zelf wel dominee worden, wereldwijd gezien zit dat er nog steeds niet in. Mannen bepalen de inhoud van het geloof en de leefregels die daarbij horen, vrouwen moeten beide aanvaarden, ook al past dat niet bij hun levensgevoel en levenservaringen.

Argument hiervoor is dan Jezus zelf deze rolverdeling heeft ingesteld.

De oudste tekst over Jezus en de rol van vrouwen in zijn gevolg staat in Marcus 15:40-41. Wie schetst mijn verbazing, toen ik deze tekst in de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) opsloeg? Wat ik er tot dan toe uit had gelezen vond ik mooi en ik was en ben blij dat de vertaling zo begrijpelijk is voor jongeren en mensen die niet met de kerk zijn opgevoed. Om te laten zien waarom ik van deze tekst schrok, volgt hier een vertaling van het NBG uit 1951 gevolgd door de NBV.

Marcus 15:40-41 NBG

Er waren ook vrouwen, die uit de verte toeschouwden, onder wie ook Maria van Magdala en Maria, de moeder van Jacobus, de jongere, en van Joses, en Salome, die, toen Hij in Galilea was, Hem volgden en Hem dienden, en vele andere vrouwen, die met Hem opgegaan waren naar Jeruzalem.

Marcus 15:40-41 NBV

Van een afstand keken ook enkele vrouwen toe, onder wie

Maria uit Magdala en Maria de moeder van Jacobus de jongere en Joses, en Salome. Toen hij in Galilea verbleef, waren deze vrouwen hem gevolgd en hadden ze voor hem gezorgd, net als vele andere vrouwen die met hem waren meegereisd naar Jeruzalem.

In de NBG vertaling kijken vele vrouwen toe, in de NBV maar enkele. De NBG onderscheidt twee groepen vrouwen. De bij name genoemde vrouwen volgden en dienden Jezus in Galilea, de vele andere vrouwen waren met hem mee opgegaan naar Jeruzalem. De NBG geeft zo het beeld van Jezus als een leermeester die naast een groep mannelijke ook een groep vrouwelijke leerlingen had. Volgen en dienen zijn in Marcus in de NBG vertaling immers woorden voor leerlingenschap (Mar. 1:16-20; Mar. 10:35-45). De vrouwen in de NBV echter reisden met Jezus mee en zorgden voor hem. De NBV zet Jezus zo neer als iemand die zich omringde met vrouwen: vrouwen die voor hem zorgden, vele vrouwen zelfs.

Op de NBV van deze tekst is het een en ander aan te merken.¹ Hier beperk ik me tot de vertaling van diakonein. Volgens de NBV is Jezus gekomen om te dienen en vraagt van zijn leerlingen om dat ook te doen (Mar. 10:45). Maar vrouwen zorgen voor hem (Mar. 1:31; 15:41). Nee, niet alleen vrouwen, ook engelen (Mar. 1:13). Als engelen zo goed zorgen die vrouwen. Toch gaat het om hetzelfde woord.

Diakonein

Is het te verdedigen dat de NBV in Marcus zo'n onderscheid maakt tussen het diakonein van de leerlingen en het diakonein van de vrouwen en de engelen?

Het woord diakonein kan 'dienen' in het algemeen betekenen, ook dienst aan een groter goed en dienst aan een god, en meer specifiek '(aan tafel) bedienen'. In Lucas wordt het vooral gebruikt in de zin van '(aan tafel) bedienen' en is het vrouwen- en slavenwerk (4:39; 8:1-3; 10:40; 17:8) en het werk van Jezus dat hij aan zijn leerlingen ten voorbeeld stelt (22:26-30). In de eerste drie gevallen heeft de NBV hier vertaald met 'zorgen voor' en in het vierde geval met 'bedienen'. Wanneer Jezus zijn leerlingen oproept om net als hij te dienen is dat in de context van een

Het woord diakonein is te vertalen als 'dienen' of 'zorgen voor'. Is het taalkundig te rechtvaardigen dat in de NBV de vrouwen altijd zorgen en de mannen dienen, of wordt de vrouw simpelweg achtergesteld?

Dr. Esther de Boer is als geassocieerd onderzoeker verbonden aan de Protestantse Theologische Universiteit in Kampen en auteur van onder andere *De geliefde discipel. Vroegchristelijke teksten over Maria Magdalena*. Zoetermeer: Meinema, 2006.

¹ Zie *Kerk en Theologie* 57 (2006) 53-58 ook te lezen op <http://www.socjml.nl/Htmls/vrouwendiezorgden.html> en verder *Discipleship of equals and historical "reality"*, in K. Biezeveld e.a. *Proeven van Vrouwenstudies Theologie deel VI, IIMO Research Publication* 53. Zoetermeer: Meinema 2000, 99-122.

Foto: Anton Sinke

maaltijd (22:26-30) en is het vertaald met ‘bedienen’ en ‘dienen’. En in 12:37 prijst Jezus de slaven gelukkig die na zijn bruiloft op hun heer wachten om hem te verwelkomen, de heer zal hen aan tafel uitnodigen en bedienen.

In Matteüs gaat het om het iets bredere ‘dienen’. De dienst aan Jezus is de dienst aan één van zijn minste broeders en zusters en bestaat uit het lenigen van hun noden: eten en drinken verzorgen, voorzien in huisvesting en kleding en het geven van persoonlijke aandacht (Mat. 25:31-46). Het is geen specifiek vrouwenwerk in het gevolg van Jezus, want het wordt van elke volgeling gevraagd. De NBV vertaalt hier *diakonein* met ‘zorgen voor’ (Mat. 25:44), terwijl de NBV het *diakonein* dat Jezus elders in Matteüs van zijn leerlingen vraagt, vertaalt met ‘dienen’ (20:26-28). In Matteüs staan ook de teksten die in Marcus te vinden zijn. De engelen zorgen voor Jezus (Mat. 4:11; Marc. 1:13), Petrus’ schoonmoeder zorgt voor Jezus en zijn discipelen (Mat. 8:15; Mar. 1:31) en er wordt voor Jezus gezorgd door de vrouwen die hem volgen en die met hem meereizen in Marcus (Mar. 15:40-41). In Matteüs zijn de vele vrouwen hem zelfs gevolgd met de bedoeling om voor hem te zorgen (Mat. 27:55). In Johannes wordt het werkwoord *diakonein*

gebruikt, wanneer Martha aan de maaltijd bedient en wanneer het gaat om discipelschap (Joh. 12:2.26).

Curieus

Waarom vertaalt de NBV *diakonein* de ene keer met ‘dienen’ en de andere keer met ‘zorgen voor’? Wie dat nagaat, doet een curieuze ontdekking. Het lijkt erop dat ‘zorgen voor iemand’ de vertaling is wanneer *diakonein* met object voorkomt. Tenzij het expliciet om een maaltijd gaat, dan wordt het ‘bedienen’. ‘Dienen’ is de vertaling wanneer *diakonein* zonder object voorkomt: ‘Ik ben gekomen om te dienen.’ In de evangeliën is dat inderdaad zo. Dan lijkt het toevallig dat het in de vertaling van ‘zorgen voor’ specifiek om vrouwen gaat, om engelen en om taken die in onze cultuur als vrouwelijk worden gezien. Maar in Handelingen en de brieven is *diakonein* met object vertaald met ‘meewerken’, ‘steun’ en ‘bijstand verlenen’. Daar gaat het om gemeentewerk (Hand. 19:22; Rom. 15:25; Hebr. 6:10). Behalve in het geval van een slaaf. Dan is *diakonein* weer met ‘zorgen voor’ vertaald (Fil. 13). Stel je voor dat de vertaling van Marcus 15:40-41 en parallellen geweest was: zij volgden en steunden hem.

In de evangeliën is er één opvallende uitzondering

bij de vertaling. Daar is *diakonein* met object toch vertaald met 'dienen', namelijk wanneer het uitdrukkelijk gaat om discipel zijn van Jezus: 'Wie mij dient, moet mij volgen.' (Joh. 12:26). Waarom is in dit laatste geval wel vertaald met 'dienen' en is er in de vrouwenteksten waar *diakonein* met object in combinatie met het woord 'volgen' voorkomt, toch gekozen voor 'zorgen voor' (Mar. 15:40-41; Mat. 27:55-56; Luc. 8:1-3)? Waarom mag het niet duidelijk zijn dat het *diakonein* van de vrouwen in die teksten net zo goed de vervulling is van wat Jezus van zijn leerlingen vraagt (zie Mar. 10:35-45; Mat. 20:20-28; Luc. 22:24-30)? Waarom wordt het de lezers van de NBV onmogelijk gemaakt om dat verband te zien?

Het antwoord dat hier wel op gegeven wordt, is dat 'dienen' een religieuze lading zou hebben in het Nederlands, terwijl *diakonein* daarnaast ook het aardse 'dienstbaar zijn' aan iets of iemand betekent. In Lucas zou het dan duidelijk worden dat het bij de vrouwen die Jezus volgden om het aardse dienen gaat. Zij dienden immers 'met hun bezittingen' (Luc. 8:1-3)? Los van het feit dat het wel erg kort door de bocht is om het ene evangelie met het andere uit te leggen (mag het ook Lucas' eigen mening zijn?) laat een korte blik op Lucas en het vervolg in Handelingen zien dat discipelschap daar inderdaad heel concreet bestaat uit het dienstbaar zijn met wat je hebt.

Joodse leerlingen

Er hoeft ook geen onderscheid gemaakt te worden tussen tastbaar en religieus dienstbaar zijn. Ook het tastbare dienen hoort bij het leerling zijn van Jezus. Wie op zoek gaat naar de betekenis van 'dienen' en 'volgen' in een joodse context, zal vinden dat het vrijwel synoniemen zijn. De leerlingen van een rabbi leerden niet alleen door naar hem te luisteren, maar door met hem mee te gaan en van zijn levenshouding te leren, van zijn dagelijkse omgang met mensen, met de natuur, met God. Zij leerden van hem door hem van dienst te zijn. In de Rabbijnse literatuur wordt gezegd dat alles wat een slaaf voor zijn meester doet, een leerling moet doen voor zijn leermeester (b. Ketubbot 96a). En inderdaad verrichten de leerlingen van Jezus allerlei diensten voor hem. Ze zorgen voor eten en regelen onderdak en vervoer. In Johannes noemt Jezus zijn leerlingen ook werkelijk slaven en pas vanaf het moment dat hij ze alles wat hij weet geleerd heeft, noemt hij ze vrienden (Joh. 15:15). Alleen bij Jezus houdt het dienen niet op. Ook nadat hij lichamen niet meer bij hen is, staat het dienstbaar zijn van zijn leerlingen centraal.

Vrouwen?

Bepaalt de NBV voor de lezers wie leerlingen van Jezus zijn en wie niet? Wanneer het om (mannelijke) leerlingen gaat, wordt *diakonein* vertaald met 'die-

nen', wanneer het gaat om vrouwen die Jezus volgen wordt hetzelfde woord vertaald met 'zorgen voor'.

De evangeliën suggereren iets anders: kenmerkend voor discipelen van Jezus is *diakonein*. De vrouwen die volgens het oudste evangelie Jezus al in Galilea volgden, dienden hem niet als zijn persoonlijke verzorgsters of als engelen, zoals de NBV de lezers doet denken, maar als zijn discipelen. Blader maar terug zegt Marcus in Marcus 15:40-41 en denk ook aan de hier bij name genoemde vrouwen telkens wanneer je het woord 'leerlingen' tegenkomt.

Nee, dat kan niet, zeggen sommige geleerden: vooral in Marcus moet je bij het woord 'leerlingen' uitsluitend aan de twaalf denken. En bovendien, denk aan de tijd, vrouwen konden helemaal geen leerlingen van een rabbi zijn. Vrouwen worden in de bijbel ook geen leerling genoemd, behalve Tabitha, maar daar gaat het om leerling zijn in de latere betekenis van 'gelovige' (Hand. 9:36). Zo zou de keuze van de NBV voor 'zorgen voor' in Marcus 15:40-41, in Matteüs 27:55-56 en in Lucas 8:1-3 ook nog verdedigd kunnen worden.

Modern onderzoek wijst echter anders uit. Als vrouwen volgens bepaalde rabbijnen niet in de Torah geschoold mochten worden, wil dat dan zeggen dat Jezus zo ook dacht, of de gemeenten waaruit de evangeliën ontstaan zijn? Vroege buitenbijbelse bronnen en vroege kerkvaders noemen vrouwen wel degelijk leerlingen van Jezus. En merk op dat in Marcus in het Grieks de twaalf nooit 'de twaalf leerlingen' genoemd worden en dat het woord 'leerling' zelfs niet met een specifieke naam wordt verbonden. De leerlingen zijn een groep die niet nader gepreciseerd wordt. De groep leerlingen bestaat uit de twaalf en anderen (Mar. 4:10-12, 34). Maar dat niet alleen: ze bestaat uit een ieder die Jezus wil volgen en, zoals in de loop van het evangelie blijkt, wil dienen.

De vertaling van *diakonein* met 'zorgen voor' wanneer het om de vrouwelijke volgelingen van Jezus gaat, lijkt meer ingegeven door onze cultuur en de kerkpolitieke status-quo dan door het evangelie. Zoals vaker blijkt, bevat de beweging rond Jezus meer dynamie dan je bij oppervlakkige lezing zou denken. Ik hoop dan ook van harte dat bij de herziening van de NBV geen onderscheid meer gemaakt zal worden tussen het *diakonein* dat Jezus van zijn leerlingen vraagt en het *diakonein* van de vrouwen die hem volgen.